

Euskal aditz laguntzailearen problematika estilistikoa. Arestiren prosaz oharrak

Mikel Hernandez Abaitua

0. Sarrera

Orain dela bost urte edo gehiago idatzi nuen saio hau lehen aldiz. Urte hauetan zehar gauza asko aldatu eta gehitu dut. Ez nengoen oso seguru bertan esaten zenaz, norainoko koherentzia zuen, alegia. Bestalde, ez nituen gauzak oso garbi ikusten, ez nintzen ene buruaz fidatzen. Azken urteotan gauzak dexente aldatu dira euskal prosan. Nahiz eta gure literatura geniala ez izan, asko aurreratu da, betiko apokaliptikoak kontrakoa aldarrikatzen saiatu arren. Saio hau idazten hasi nintzenean, bertako ideiek balio gehiago zuten agian, nahiz eta ilunago azalduta egon. Momentu hartako euskal prosaren hitzen ordena nahikoa umekoia iruditzen zitzaidan, orokorki, nahiz eta denetatik egon, jakina. Ene buruan, garai hartan, neukan galdera, hain zuzen ere, hauxe zen: hain ondo idazten dutenen prosa horien doinu polita zertan datza? Geroago deskubritu nituen beraien aitzindari klasikoak.

Gaur, ordea, nabaritzen da idazleek ikasi egin dutela gaurko nola lehenagoko eskritoreengandik eta euskal prosa orokorki ez da jadanik lehenagoko umekoi hura, hitzen ordenaz eta esaldien aireaz ari garelarik. Horregatik, saio honetan irakur daitezkeenak asko eta askorentzat ebidentziak izango dira, itsasoaren gainean euria egitea bezala. Baina hala ere espero dut ez dela jende guztiarentzat horrela izango. Gu bezala idazten hasten ari direnentzat baliagarri izan ledin gustatuko litzaiguke, hala nola itzulzaileentzat.

Bukatzeko, 1986ko martxoan Deustuko Unibertsitatean emandako hitzaldi batean gai berberaz aritu nintzen eta hitzaldi ondoko elkarrizketan entzuleek sujerentziaren bat egin zidaten. Ene eskerrak hemendixe.

I. Arestiren prosa bere literaturgintza osoaren testuinguruan

Egia esan, saio osoa, jarraian datozen gogoeta guztiak, esaldi batetik jalgi ziren, Krutwig-en elkarrizketa batetik ateratako eritzi batetik, alegia:

“Badakizu, Indiako literaturan erraiten zen prosa bertsoaren forma difizila zela. Aresti datorkit burura. Arestik batez ere bertsoak izkiritzen zituen eta oso ona zen: Arestiren prosa ez zen hain ona”¹.

Baina nola ezkontzen ziren hori eta urte hartan bertan, Arestiren *prosz* ari delarik, Sarasolari irakurritakoa?

“Izan ere idazkera da, behar bada, Arestik euskal literaturara ekarri duen eraberritzearen alderik garrantzitsuena, batez ere etorkizunari begira”².

Poeta izateagatik gehienbat famatua denez gero, tentagarria da Arestiri buruzko topikoa, *prosz* gaizki idaztearena, alegia. Gauzak zehazkiago ikusten saiatuz gero, kolokan jartzen da baina.

Esaterako, uste baino jende gehiagok ahazten zuen lehen, errazegi, Arestiren nobela bakarra³, harik eta 1985an liburu moduan argitara zen arte⁴.

Arestiren *prosz* hitz egiten dutenean, orokorki hitz egin ere, zertaz ari dira? Nobelaz? Ipuinez? Kazetagintzaz? Ala guztiez? Izkribu guzti horiek Arestiren “eperik jori eta interesgarriena”-

ren barruan aurkitzen dira, Sarasolaren esanaren arabera "1958tik 1963ra doazen urteak", hain zuzen⁵. Guk bizpahiru urtez luzatuko genuke epe hori argitaratze-urteei begira (baina Sarasolak gehiago daki haren izkiriitze-mementuaz; nahiz eta *Justizia Txistulari* (antzerkia) *Egan-en* 1965ean argitaratu; ... *eta gure heriotzeko orduan* (antzerkia) eta *Harri eta herri* (olerkia) argitaratzez 1964ekoak izan arren, idazteaz goiztiarragoak bide ziren; *Beste mundukoak eta zoro bat* 1959an argitara bazen ere, 1964ean eman zen estrainaldiz eta, beraz, urte horretan edo lehenago egina legoke). Garai hartan, bere prosa kreatiboa izkribatu zuenean hain zuzen, erabat murgildua zegoen Aresti antzerki eta olerkigintzan. Honek badu, segur asko, zerikusirik haren prosaren egoerarekin. Gogora bedi, bestalde, haren teatroarekiko projektua⁶, antzerkiak mesede handia egingo ziola euskarari, telebistarik ez zegoela, baina antzerkia egin zitekeela, etab.

Orduko haren prosa, batzuen abururako oso trebea ez bazen, ez da ahaztu behar mementu hartan bertan arrakasta handia eza gutzen dutela haren teatro- eta poesi-lanek⁷. Horiatarik dedikatua zebilen eta ez zitzaion asti handirik geldituko prosan trebatzeko; litekeena da. Ez da ahaztu behar, gainera, epe horretan (58-63) Arestik 26-30 urte dituela soilik eta bere literatur eboluzioaren martxan arrazoi praktikorik egon badaiteke ere (alde batetik):

"Euskal eszenarioetan teatroa eraberritu nahi zuten gazteen beharretara eta ahalmenetara egokitu zen. Teatro berri bat behar zen eta Aresti hura eskeintzen ahalegindu zen (...). Gauza da bide hori hartu zuela Arestik bere obran, beharbada gehiago identifikatzen zen teatro-nobelarena utziaz ("Mundu munduan" da zeregin horren muestra bat)"⁸.

Ez da ahaztu behar, bestetik, garapen pertsonalezko arrazoirik ere egon daitekeela; betiko leloa, bakoitzak idaztean literaturaren historia errepikatu egiten duela, alegia, nahiz eta oso konutz hartu beharreko topikoa izan. "Herri guztietan hasten da lehen mailan poesia, eta hizkuntza hori egiazko hizkuntza bihurtzen denean orduan prosa da. Nahi eta ez zuk poesia izkiriatzeko ideiak bortxatzen dituzu, baina zuk ideiak benetan dituzunean orduan prosa izkiriitzen duzu". Lehen aipatu ditugun Krutwig-en beste hitzen aurre-aurrean doaz elkarriketa berean honako azken hauek. Krutwig-ek Arestiren prosaz dioena egia balitz, nik esango nuke Arestiren lehen etapen idatzitako prosari aplikatu beharko litzaiokeela. Bigarren etapako (65tik aurrera) prosak, itzulpenetan bada ere, hitz lauuko idazle trebea erakusten du gure ustez⁹.

II. Arestiren prosa-arazo bat

Paradogikoa gerta liteke, baina Sarasolak eta Krutwig-ek esandakoak ez dira kontrako eritziak agian, osagarriak baizik. Bestalde, ez da Krutwig bakarrik mintzatu Arestiren prosaren “txartasun”az. Eta honetaz aritzean, beti ibiltzen dira orokortasunez, “txartasun” hori zertan zetzan esan gabe.

Inork zehaztasunik aipatzen ez duenez gero, gu ausartuko gara Arestiren prosaren barruan zenbait pasartetan “gustatzen” ez zaigun erabilera estilistiko bat aipatzera: aditz laguntzailearen erabilera. Hain zuzen ere, euskal estilistikaren barruan, prosaren doinuuan, erritmoan (eta ez literaturan bakarrik, baita saioa idazterakoan ere) estilistikaren punturik garrantzitsuenetakotzat jotzen dugu aditz laguntzailearena.

Gabriel Arestik bere gorebeherak ditu aditz laguntzailearekin edozein euskal idazlek bezala, atzo, gaur, edo bihar. Biharkoek problema gutxiago atzokoek baino. Baso birjinean pauso egitea zailago da, egindako bidean zehar baino, jakina. Hasiera batean Arestik ez du aditz laguntzailearen arazoa geroago bezain ongi konpontzen. Geure gusturako behinik behin.

Koldo Mitxelena ere aditz laguntzaileaz aritzen da Arestiren prosaz eta euskal prosaz hitz egiten duenean:

“Bere gisa idazten bait zuen [Arestik] orduan ere, halako hasierako manierista kutsu haiek galdu zituen orduko batipat. Bere gisa hitz neurtuz (...), eta hizkeraz ari naiz bestetaz baino areago, eta nabarmenago prosaz. Galda daiteke, besteren hitzez balia nadin, zer zuen hor Orixeren kontra... Hainbat lasterren adierazteko, labur-beharrez zebilen beti Orixe, eta labur-beharrez ibili gara haren ondotik genbiltzanok (...). Eta lar eta gehiegizko, premiarik gabe zirudien guztia soildu egin behar genuen, bide hartan barrena abiatuko baginen: murrizte horretan, gainera, aditz laguntzailea zen beti aurre-aurrean galduan irtengo zena”¹⁰ (azpim. gurea).

III. Aditz laguntzailearen arazoa euskal literatur prosan

Saio hau ez zen bakar-bakarrik sortu, hasieran esan bezala, Krutwig-en esaldi batetik. Guk ere, edozeinek bezala, zailtasunak izan genituen aditz laguntzailearekin. Estetika-zentzu minimo bat duen eta euskaraz idazten jartzen den edozeini planteatzen zaion arazoa dela uste dugu. Gure praxi zehatzean aditz

laguntzaile aoztopo zen (beste batzuen artean). Besteen gauzak irakurtzerakoan, arazo berbera: zerbaiten erabilera, antiestetiko eta erredundante iruditzen zitzaigun. Hala ere, oztopo hau abilki gaintzen zuten autoreak ugariak ziren: Axular, Mitxelena, Saizarbitoria... Estilo diferenteetan, garai diferenteetan, bazirudien zenbait testutan problema konpondurik zutela batzuek. Praxi horretatik ere abiatu zen saio hau.

Gainera, narratiban problema areagotu egiten zela iruditzen zitzaigun. Ekitza azkarki adierazteko, aditza nagusi gertatzen da zenbait pasartetan eta horietan "zuen", "zen", "zion"; "nuen", "nintzen"; edo "zuten", "ziren", esaldi-bukaeran maiz aurkitzea erredundante iruditzen zaigu, prosaren eritmoa astun egiten duelarik. Iraganeko singularreko hirugarren pertsona gramatikala da narrazioan gehien erabiltzen direnetakoa. Kasu honetan, problema ez da bakarrik "zuen" edo "zen" edo "zion" gehiegitan erabiltzea, eta segida motz batean, gainera; beren artean oso antzekoak izatea ere problema da. Testuinguru berean zenbait erdaratan errepikatzen den segmentua silaba batekoa izaten da, eta maiz bokal bakarreko silabatxoa, gainera. Saizarbitoriarekin komentatu, eta zera esan zidan: susmoa zuela, gaztelaniar eta frantseser erredundantziarekiko sentikortasun bizi zegoen arren, ez zitzaiola iruditzen beste hizkuntza batzuetan arazoa hain larria zenik; hau da, beste zenbait hizkuntzatan ez bide zitzaiola hainbesteko garrantzia ematen erredundantziari. Nahiz eta oso seguru ez egon, inpresio hori zuela. Frantsesaren eta gaztelaniaren erredundantziarekiko sentikortasunak kutsaturik bageunde bezala. Han-hemenka entzun eta irakurriagatik konturatu ginen ez ginela bakarrik, ez zela gure baldartasuna bakarrik, hizkuntzaren barruan zegoen arazo estilistiko bat baizik. Horrela erantzuten du Bernardo Atxagak elkarrizketa batean (oker ez bagaude ERE delakoaren azpian Anjel Lertxundi dago):

"ERE: Ezintasunez ari zara. Aipa itzazu batzu.

B.A.: Iragana erabiltzearen zailtasuna, *hirugarren pertsonarena*, *perifrastiko abundante baina erabil nekeza*, tradizio falta...

ERE: Gauza kurioso bat gertatzen da euskal literaturan, berrikuntzak gertatzen diren bakoitzean idazleak perifrastikoa baztertu eta sintetikerak erabiltzen dituzte...

B.B.: Euskararen aditz sistema munduko gauzarik perfektuena dela esaten duenak ez ditu bere bizitza guztian 10 folio idatzi"¹¹ (azpim. gurea).

Ez al dira erlazionaturik egongo "hirugarren pertsonarena", "perifrastiko abundante baina erabil nekeza" eta "tradizio falta?"

IV. Aditz laguntzailearen korapiloari emandako askabide ezberdinak

“Tradizio falta” ez, baina tradizio gutxi bai behintzat. Maiz tradizio gutxi dago. Eta maizegi, daukagun apurra probetxatzen ez dakigu. Orixe, esaterako, aspaldi zenbait euskal idazlek errebindikatu duen euskal klasikoa (harengandik ikas daitezkeen gauzez hitz egin dutenak Mitxelena, Azurmendi eta Sarasola izan dira azken urte hauetan). Aresti eta Txillardegiren prosa goiztiarrek erkatzen dituelarik, Sarasolak dioenez, “ezin ‘klasikoagoa’ (Domingo Agirre klasikoa den zentzuan; *Orixe beste gauza bat da alde honetatik*) agertzen da Txillardegi idazkeraren aldetik”¹², azpimarratua gurea delarik. Azurmendik, ordea “prosa modernuaren hasieran Orixe dago”¹³. Eta Mitxelenak: “Motela, nagia aurkitzen zuen [Orixek] arterainoko prosa, gaztelaniaz 98koek bezala, gehiegizko apingarriz jantzia. Eginahalean saiatu zen, beraz —beste nonbait esan dudanez— gure hizkuntza aldi eta eginkizun berrietarako egokitzen, hizkera zailu, labur biziago bat moldatzen. Orixez geroztik doinu berri batean ikasi du mintzatzeko euskal prosak, atsegin bazaigu eta ez bazaigu”¹⁴.

“Beste nonbait esan dudanez” dio Mitxelenak, eta “beste nonbait” hori, haren euskal literaturaren historia da, oker ez bagaude: “el gran secreto de su estilo [Orixerena] está probablemente en lo más sencillo: en la certera utilización de las posibilidades expresivas de la considerable libertad que admite la lengua en el orden de las palabras. No ha sido él el descubridor de estas posibilidades pero sí el que mejor ha demostrado el partido artístico que se puede sacar de ellas”¹⁵; eta, horri lotuta, oso baliotsua iruditzen zaigu Joxe Azurmendik, Orixeren estiloa aztertuz, aditzaz dioena. Haren hitzez baliatuz, puntu hauetan sailka daitezke hark esandakoak¹⁶:

- a) Aditz sintetikoaren arazoa lehen-lehenbizi gramatiko eta linguisten arloa da, baina Orixeren estiloan salatzen gaiztozko gauza problematikoen artean ere aipa liteke.
- b) Batean aditz laguntzailea falta, bestean bera bakar-bakarrik aski.
- c) Partizipio bukaera moztuak (“nik egin lana”, egindako).
- d) Hain zuzen errazegirik egiten ez zaigun zenbait adizkera.

- e) Trinko zale beti ere, telegrama tankerako esaera asko du.
- f) Aditz nagusia ahalik aurreraena sartzen du, subordinatuak atzetik erantsiz. Hau ez da Orixeren esakera bakarria, aditza frase azkenean nahi aina aldiz ere ikusten da.
- g) Osagarri asko duenean aditza tartean sartzen da, osagarriak denak batera ez ipintzeko.

Mitxelenaren idazkietatik ondorio hauek (gutxienez) atera ditzakegu Orixeren estiloaz:

- a) Labur-beharrez ibiltzeagatik, aditz laguntzailea ezabatu maiz¹⁷.
- b) Hitz-ordenaren kontuetan euskarak ematen duen askatasun oparoaren ahalmen espresiboen erabilpen abila¹⁸.
- c) Aditz sintetikoa beti gailen, nahiz adizkiak zahartuak edo inoiz erabili gabeak izan¹⁹.

Gaur egungo literatur prosan aditz laguntzailearen arazoari irtenbide bat emateko saioan gehienbat jarraitu den bidea hitz-ordenarekin jokatzearena izan da, ene ustez.

Linguisten artean pil-pilean dabilen gaia da euskal hitzen ordenarena. Arazo honetaz gaur arte idatzi den gehiena ikusi ondoren zera, esango genuke:

- alde batetik, S O V (sujeto, objeto, verbo) egitura, eta batez ere aditza bukaeran dagoela, ez dela ukiezinezko osotasun bat: SOV egituraranzko joera handia izan arren, bestelako ordenak ere —eta segun eta nolakoak diren testuinguruak— “gramatikalak” direla (gramatika sortzailearen zentzuan).
- bestalde, Joseba Abaituak ongi espresatzen duen bezala (guk azal genezakeen baino hobeto) “recent research on text analysis techniques have put forward evidence that the final order of constituents of a sentence (as well as the choice of some constructions instead of others, e.g. passives and actives) is determined very much by *stylistic and pragmatic factors*” (in *An FLG Parser for Basque*, 1985, argitaragabea; azpim. gurea). Informazio gehiagorako, ikus hogeigarren oharra.

Ez dugu uste Ibon Sarasola arazo guzti hauetatik oso urruti dabilenik honako testu honetan:

“Izan ere, eta berriro nire ustez, egiazko problema, cuskal kontakizun-prosaren akatsik larriena, kontaketa datza hain zuzen. Zera esan nahi dut, gure literatur prosa idazle berriek, salbuespenak gorabehera, ez dakitela kontatzen. Hobeki esan, hori dutela alderik ahulena. Gramatikarloan, oro har, aski korrektoak dira —batzuk “korrektoegiak” agian—, eta kontagaiaren aldetik ere lehen nabari ez zen zabaltasun eta etorria agertzen dute. Baina erdiko maila horretan —azken buruan literatur prosaren giltzarrian— egiten dute oztopo.

Kontua beste alderdi batetik hartuta, banago kontaketa-mailan asko ikas dezakegula aurreko belaunaldietako (eta ez naiz, horregatik Axularrez ari) idazleen ihardunetik (...).

Ildo horretan bertan, bazteruegia dugun Orixe aipatu nahi nuke. Orixek, ezin uka, bere akatsak izango ditu, baina inor gutxi baliatu da bera bezala ohizko kontaketa-moldeez. Adibidez:

Soldatu bakar batzuk etxe onen atze aurreko ateetan tenkatu ziren. Santa Kruz, beti bezain lasa, etxe barrenean zegoala, esaten dio seroaren senarrari, galtzak eta abarkak ateratzeko. Jantzi du bizkar-saski bat buruan; artu du eskuan itaia, ta irugarren atetik atera zan...

Gure artean Altube joskera-bibliatzat hartu dutenak enteratu ez badira ere, aditzak aurrera botatze hori da euskaraz ekintzak kontatzeko modu jatorra, herri-kontaeretatik hasi eta Jean Etxepareganaino²¹.

Testua puntu horretan moztea komeni zaigu, beste aipu batekin erkatzeko: *Kili-kili* haurrentzako aldizkaritik ateratako zenbait pasarterekin, hain zuzen ere; horrela diote Mogeli buruz ari direlarik:

“Orixek dionez: “Bizkaia’n ez ezik Euskalerrria’n argitara den libururik ederrenetakoa da Peru Abarka”. “Baditu akats batzuk —nork ez?— (dio S. Onaindiak), joskeran batez ere. Baina ez da arritzekoa, *jaiotzeko bait zeuden oraindik gure erri-euskeraren joskera tinkotu zuten Arana-Goiri, Azkue, Altube, Orixe ta besteak*: Altube’k bere “Erderismos” dalakoan dioskunez, euskeraren joskera berezia ortxe dago, egon ere, galdekizuna eta aditza non ipiñi behar diren jakitean”²² (azpim. gurea).

Bai, hortxe dago kokka. Arazoa da aditzaren kokapen hori Altuberan arabera egin behar ote denentz. Inon ez da hain ondo sujeritu, joskera delako hura batzuk “sortu” egin zutela: horregatik ez zekien Mogelek joskera hartan idazten, asmatu gabe zegoelako oraindik, jakina. Gero Mogelen testu bat jartzen dute *Kili-kili*-koek eta ondoan beronen zuzenketa (!). Herri honetan Aita Saindua baino sainduagoak izateko dugun joera; ohar gaitetzen aditz laguntzaileaz Mogelenean eta zuzenketa, gorago Sarasolari irakurritako hitz haiek ahaztu gabe:

Mogelen arabera:

“Anchina anchina baten jaio zan mozolua luma бага, motz motzik edo billosic. Eguan lotsatuta arpeguiric emoeocinda. Asi zan uluca. Batu zirian ulubetara chori asco (...).

Kili-kili-tarren arabera:

“Antxina antxina baten mozolua luma бага motz motzik edo bilosik jaio zan. Arpegirik emon ezinda lotsatuta *egoan*. Uluka asi *zan*. Uluetara txori asko batu *ziran* (...) (azpim. gurea).

Oso korrektoa izango da joskera aldetik haien ustez (“korrektoegia”, esango luke Sarasolak), baina Mogelen prosa-erritimo xarmangarria hondatzen dute zeharo, aditza beti bukaeran ipini behar delako topiko faltsuagatik.

Jarrai dezagun orain Sarasolaren artikuluaekin, ez bait du apurrik batere galtzeko:

“Orobat Orixe dugu hizkuntzaren sena galdu gabe euskal kontakizun prosan burutu diren saio interesgarrienetako batzuk egin dituen, *Mireio*-n eta *Kito'n arrebarekin*-en batez ere. Dagoenezko asmaturik dauden hainbat gauza birrasmatzeko alferlana sahiestu nahi duenari, egoki letorkioke obroi begiratu bat botatzea...

Puntu horretan artikulua bukatutzat joa nuen. Baina atzo irakurtzen ari nintzela, gaez, J. Sarrionandiaren *Narratioak* hain zuzen, “Arima naufrago bakartiak” kontakizunaren gorabeheraz ez nintzela jabetu ikusi nuen. Amaierako oharretara jo nuen, non adierazten bait da ipuinaren ardatza hirugarren paragrafoan datzala.

Berriro irakurri nuen hasiera. Lehen bi paragrafoak aski ortodoxoak dira alde guztietatik, dena biderik ohizkoenetatik doa, ez dago joskera bortxaketarik, ez aditz laguntzailearen ezabaketarik. Giro honetan, hirugarren paragrafoan honako hau dator:

Kriselu ahul baten antzera argitzen zuen ilargiak, uretan zilarrezko bide bat erakutsiaz, haizea suabea eta hotza, izarrak beren azken keinuak egiten, olatu malenkoniatsuak.

Perpausaren lehen esaldia bi eratara har daiteke, segun eta *zuen* erlatibotzat edo aditz nagusitzat hartzen den. Baina delako *zuen* horren ondotik izen soil bat eta koma (ilargia), ematen delarik, hura erlatibozkotzat hartzeko probabilitatea handia da. Eta hala hartu bide nuen nik oharkabean. Gero, gaintik, ordurarte gertatu ez diren ezabaketak hasten dira: *haizea suabea eta hotza* aditzik gabe, *izarrak beren azken keinuak egiten*, aditz laguntzailerik gabe, eta *olatu malenkoniatsuak*, erabat zurtz. Gauzak horrela, nere subkonsziente irakurleari ez zitzaizkion kontuak atera, antza, erabat K.O. heldu bainintzen hurrengo perpauera *Lemazainak, dei misteriosu bati amore emanaz, zilar bidera gidatu zuen untzia*, nere zorigaiztoko ipuinaren ardatza zenera.

Argi dago delako perpaus zango-motza berriro irakurri banu ohartuko nintzela *zuen* hori ez zela erlatibozkoa. Baina kontakizuna birrirakurtzera behartzen duen narratzaileak egiten du huts, ez irakurleak. Aski zukeen hark *ilargiak* perpaus-hasieran botatzeaz eta, *kriselu ahul baten antzera* azpimarkatu nahi bazuen, iparraldeko idazleekin batera *zuen argitzen*

ezartzea, zorioneko Altuberen galdegaiaren legeari itsu-itsuan jarraitu gabe.

Edo bestela, gaitzerdi gisa, anbiguotasuna lehenbailehen deusezteko aditz nagusi bat ematea, abisu moduan, ezabaketak zertzeko momentu egokia-goa hautatuz...²³ (azpim. Sarasolarena).

Guzti hau dela eta, badago zenbait gauza komentatzeko. Lehenengo, Josebak "ilargiak" bukaerara bota badu, aditza beti bukaeran jartzetik ihes egiteko izan daiteke, eta geroago ere arrazoi berberengatik ezabatzen ditu aditz laguntzaileak, apika. Sarasolari ez zaio arrazoirik falta, eta ez zitzaiokeen gertatutakoa suertatuko, aditz hura orainaldian egon balitz. Orainaldirako praktikoa den hitz-ordena jarri du, zegoen testuinguruan ez zuela balio konturatu gabe. Josebak ondo daki zeintzuk diren "trukokak" aditz laguntzailearen erredundantzia ez erortzeko, baina kasu honetan ez ditu agian oso abilki erabiltzen. Ohar gaitezen, gainera, Sarasolari esker beste era bat gehiago ikasi dugula arazoa gainditzeko: aditz perifrastikoaren bi osagaiak ordenaz aldatzea.

Lehengo aipu batean, Orixe beti labur beharrez zebilela esaten digu Mitxelenak, eta Aresti oso bestelakorik zela. Eta horren adibide, honako testu hau ipintzen du (Mitxelenak berak azpimarkatuak dira aditz guztiak): "Gaueko hamabi orduak ziren. Haur hura... jaiorik zegoen; ama... zentzua galdurik zegoen, eta haurra garbitu zuen... isiltasun handi bat zen nagusi, baina... telefonoak deitu zuen. Medikuak... hartu zuen"²³.

Mitxelenak ez du esaten aditz laguntzailearen tratamendu hau akats bat denik; baina, Arestik prosaz gaizki idazten zuela diotenentzat, hau liteke, ene ustez, Arestiri buruz aipa daitekeen akats bat, duda guztiekin eta zera ahaztu gabe: seguru aski apropos eta nahita idazten zuela horrela.

Baina gauza bitxia da, hala ere, *Mundu munduan* nobelan ze alde handia dagoen pasarte batzuetatik beste batzuetara, aditz laguntzailearen erredundantziaren tratamenduaz, prosaren erritmoaz.

Lehen adibidea:

"Liburua zabaltzen du eta hurreneko egunetan idatzia irakurtzen du.

"Hutskeriak", pentsatzen du (...).

Orain gauza tikiak iruditzen zaizkio. Harentzat denpora-pasa ederrak ziren (...). Orain bere arima jokoan dagoela sentitzen du. Eta faltrikaratik itur-pluma bat aterarik (...) eskribitzen du"²⁵.

Bigarren adibidea:

“Eztebek alde batera utzi zituen ur bedeinkatua eta olio santua zeduzkatzen ontziak. Bere ingurura begiratu zuen eta alargun-hurren haren aurpegi tristatua ikusirik, bihotza estutu zitzaion. Hiltzera zoan gizonaren begiak zabalik zeuden, baina bertan ez zen sobera bizitzarik argitzen. Triste zen ikuspegi hura Ezteberentzat, baina gizonak, pentsatu zuen, jaio egiten dira mundu honetara eta hil egiten dira mundu honetatik, eta mundu honetan dauden bitartean, jan eta edan egiten dute, pareetan juntatzen dira, poztu eta mindu egiten dira, hau da Jainkoaren legea, eta lege horretan sarturik dauden bitartean ez dago gaizkirik, ezta goz zer tristatzerik”²⁶.

Haranburu Altunaren *Itsasoak ez du esperantzarik* orain dela bederatzita urte edo irakurri nuela uste dut, eta, saio hau idazterakoan, asko harritu ninduen pasarte batetaz gogoratu naiz; aditz laguntzailearen erabilera uste dut egin zidala hain inpresio bortitza. Nik uste dut hura irakurtzerakoan hasi nintzela kezkatzen arazo honetaz (gehiegikeria, absurdoa badirudi ere). Hona hemen zatia:

“Amarik ez zuen. Ahizpa bi eta anaia ziren. Aitak gehiegi edaten zuen. Aberatsak ziren. Inesen aitak hiru denda zituen. Izeba bat berekin dute. Anaia ezkondua da... Luzaro hitzegin zuen. Noiz behinka bere begiak nireetan finkatzen zituen”²⁷ (azpim. gurea).

Testu asko jar liteke, arazoaz hobeto ohartzeko, baina irakurle da, hemendik aurrera, edozein testuren aurrean, idazten edo irakurtzen jarri orduko, arazoa kontutan eduki behar duena: honetaz hobeki jabetzeko eta guk hemen hain azaletik azaldu dugunaz, azaldu nahi izan dugunaz, gehiago entelegatzeko²⁸.

V. Zenbait ondorio

Goazen orain, laburpen gisa, esan ditugun gauzetatik atera daitezkeen ondorio batzuk ikustera.

1. “Arestiren prosa traketsa” delako topikoa ez da inoiz ere demostratu, arinki afirmatu baizik.
2. Arestiren prosaren barruan etapa bat baino gehiago sumatzen dugu, eta ezin da Arestiren prosaz orokorki hitz egin, osotasun bezala haren kalitateez ari garelarik.
3. Arestiren prosak baldartasunen bat izatekotan, aditz laguntzailea eta esaldiaren ordenaren erabilera errendundantea

izan liteke. Baina hau oso erlatiboa da. Berez ez dago baldartasunik, estiloa da. Batzuei estilo bat gustatzen zaie eta beste batzuei beste bat, kontrakoa askotan. Ezin da estiloez pontifikatu.

4. Ez dago oso garbi euskara S.O.V. hizkuntza den ala ez.

5. S.O.V. egiturarako joera euskalki eta leku diferenteetan berezia eta desberdina izanik ere, egon badagoela dirudi; baina sekula ezin da hartu egitura estu bezala.

6. Euskara S.O.V. egiturako hizkuntza dela esan ahal balitz, ez da ahaztu behar hiru osagai horietaz gainera esaldian badaudela beste batzuk ere, eta horiek aditzaren atzean jartzea ez dugu uste ezein arauk debekatzen digunik ("topikalizazioa" etab. ahaztu gabe, jakina). Ez dagoela aditza beti bukaeran jartzeko beharkizunik, alegia.

7. Subjektu eta objektuaren ondoren aditza jartzeak ekarri du, inertziatzat eta antzaz, bi elementu horietaz aparte beste konplementu batzuk daudenean ere, hauek aditza baino lehen jartzea, hauen atzetik joateko kontrako erregelarik ikusten ez dugularik.

8. Hauek dira saioan zehar aipatu diren baliabideak, aditz laguntzailearen erredundantzia pixka bat arintzeko, aipatu ez diren beste batzuekin batera:

- a) Hitz-ordenarekin jokatzeko, orokorki.
- b) Aditz laguntzailearen ezabaketa.
- c) Aditz perifrastikoren bi osagaien ordea alderantzizkatzea.
- d) Aditz laguntzaileari atzizkiak gehi dakizkiokeela ez ahaztea, inongo bortxatzerik egin gabe jar daitezke eta askotan.
- e) Aditzaren forma nominalizatuak perifrastikoen ordean ipin daitezkeela ere ez ahaztea.
- f) Aditz laguntzaile andana bat dagoenean, denak ezabatzea azkena ezik, hau egin daitekeen kasuetan.

9. Ondorio guzti hauek behin-behinekoak dira, duda eta inseguritate guztiekin azalduta. Arazo korapilatsuen lehen azalpen apal bat besterik ez dute izan nahi.

M. H. A.

- 1 "Federico Krutwigekin hizketan", in: *Susa*, 1. zk. (1979ko Abendua), 11. or.
- 2 "Gabriel Aresti ipuinlari", in: Aresti, G.: *Ipuinak*, G.A.K., Donostia 1979, 9. or.
- 3 Aresti, G.: "Mundu munduan", in *Egan*, 1965, 186-258. Edizio honen bidez aipatuko dugu hemendik aurrera.
- 4 Aresti, G.: "*Mundu munduan*, Erein, Donostia 1985.
- 5 ik. 2. oharra, *op. cit.*, 7. or.
- 6 ik. "Pedro Ignacio Barrutia, Mondragoeko eskribauaren Gabonetako Ikusizuna euskeraz eskribidutako lelengo teatruzko lana", in: *Euskera*, IV (1959), 139-149.
- 7 ik. garai hartako haren sariak argibide gisa: 1959: *Malda behera*, Loramendi saria; 1961: *Tobera*, Toribio Alzaga saria; 1963: *Herri eta Herri*, Orixeren gorazarreko saria.
- 8 Saizarbitoria, R.: "Hitzaurre", in: *Lau teatro arestiar*, Lur, Donostia 1973, 9-10. or.
- 9 Ik. lehen oharra. Bestalde, agian komeniko litzateke esatea zeintzuk diren 58-63 urteetan Arestik izkribatutako obrak (guk epea bi urtez luzatzen dugularik, 1965a arte, esandako arrazoiengatik). Zerrenda ez da orohartzailea, garantzitsuenak ipini ditugu bakarrik. *Maldan behera* (1959), *Bizkaitarra* poema-saila (1959-60), *Tobera* (1961), *Zuzenbide debekatua* (1960-61), *Ipuinak*: Ez liburu moduan, baizik *Egan*-en aldizka argitaratuak (1957-62), *Eixe aberatseko seme galdua...* (1963), *...eta gure heriotzeko orduan* (1964), *Harri eta Herri* (1964), *Beste mundukoak eta zoro bat* (1964), *Justizia Txistulari* (1965), *Mundu munduan* (1965: 1963an antzerti moduan idatzia, "Oilarganeko etxola batean" izenpean. Gero, nobela bihurtuta, "Peccata mundi" deitu zuen 1964ean. Baina 1965ean argitaratzeke, izena aldatu zion berriro). 1965etik aurrerakoak dira: *Euskal Harria* (1967), *Harrizko Herri Hau* (1970); eta Hiztegi gintza, itzulpenak (Valle-Inclán, García Lorca, Curros Enríquez, N. Hikmet, Boccacio, Eliot...).
- 10 Mitxelena, K.: "Gabriel Aresti eta Egan", in: Aresti, G.: *Ipuinak*, 13. or.
- 11 "Bernardo Atxaga bere territorioan", in: *Ere*, n.º 53 (1980.IX), 23-24. or.
- 12 Esaldi honetan Txillardegia eta Arestiren prosak konparatzen ari da Sarasola, 1957an lehenaren prosa ezin klasikoagoa eta bigarrenaren moderna zela azalduz ("Hitzaurrea", in Aresti, G.: *Ipuinak*, 10. or.
- 13 Azurmendi, J.: *Zer dugu Orixeren kontra*, Jakin. Oñati, 1976, 73. or.
- 14 *Idazlan hauatuak*, Etor, Bilbo, 1972, 261. or.
- 15 *Historia de la literatura vasca*, Ed. Minotauro, Madrid, 1960, 149. or.
- 16 *op. cit.* 157-158 or. Ikus baita *Zer dugu Orixeren alde*, Jakin, Oñati, 1977, 327-329 eta 334. or.
- 17 ik. 10. oharra.
- 18 ik. 15. oharra.
- 19 *Idazlan hauatuak*, 356. or.

- 20 Euskal gramatikazko puntu garrantzitsu honetaz hona hemen R. de Rijk-ek dioena ("Is Basque S.O.V. language?" in: *FLV*, III (1969), 319-351. or.: "the S.O.V. order is statistically predominant and preferred by the most, though not all, speakers of Guipuzcoan Basque (...). We may take this predominance as an argument for an S.O.V. order in Deep Structure... It is quite conceivable that the preference for the S.O.V. order is merely a matter of Surface Structure at all. Therefore, we will now set out to find better evidence for an underlying S.O.V. order". (325).
Ikus, halaber, Euskaltzaindiaren *Euskal Gramatika (lehen urratsak-1)* Comunitad Foral de Navarra, Iruñea, 1985. Badirudi liburu honetan S.O.V. egitura hobesten dela, hala diotelarik: "Badirudi euskal perpausen ordena ezmar-katua (...) honako hau dela Subjetua — beste osagarriak — aditza". Dirudie-nez, Patxi Altuna ere nolabait horren alde agertzen da: ikus *Versificación de Dechepare*, Mensajero, Bilbo 1979.
- 21 "Offsidetik", in: *Lux Demoniorum*, n.º 4, Gasteiz, 1984, 67. or.
- 22 *Kili-kili* aldizkaria. 46. zk., 3. or.
- 23 ik. 20. oharra.
- 24 "Gabriel Aresti eta Egan", 13. or.
- 25 *Mundu munduan*, 239. or.
- 26 Idem, 251. or.
- 27 *Itasoak ez du esperantzarik*, Lur, Donostia, 1973, 40. or.
- 28 Ikus, kuriositate gehiagotarako, Arestiren hitzaurrea in *Nekazariaren dotri-na*, Kriselu, Bilbo, 1969; edo J. Miranderen *Haur besoetako-ren solapa* (jato-rrizko edizioan), edota, itzulpena izan arren, *Decameronone tipi bat*, L. Haran-buru ed., Donostia, 1979.